

A SZÖVETKEZETI MOZGALOM SZOVJET-OROSZORSZÁGBAN.

HA SZOVJET-OROSZORSZÁG gazdasági életének struktúráját vizsgáljuk, első pillanatban a szemünkbe ötlük a kommunista állam karakterisztikuma: a gazdasági élet militarizádója. Egy elenyészó kisebbség erószakolta rá fantasztikus teóriáit az ország hatalmas többségére és csakis a katonai fegyelemnek s a feltétlen engedelmességnek minden téren való érvényesítése az egyetlen mód, mellyel hatalmuk fenntartható. Ezzel a militarizációval sikerült megvalósítaniok a tökéletes centralizádót, melynek eredményeképpen az egész országban mindenki a moszkvai karmesterek kézmozdulataitól függ és azokhoz igazodik. A magánélet legapróbb részleteibe betolakodó politika természetesen nem hagyta érintetlenül és sértetlenül a szövetkezeti mozgalmat sem, melynek különös jelentősége volt az orosz gazdasági életben.

Az orosz talán a világ összes népei között legalkalmasabb közös cél érdekében való csoportosításra, arra, hogy a gazdasági élet küzdelmében a társadalmi önsegélyben, a szervezkedésben találja meg a sikerhez vezető utat. Ehhez a lelkülethez a talajt két, évszázadok óta fennálló, tipikusan orosz intézmény: a földközösség (mir) és a termelők szövetkezése (artel) készítették dó.

A mir a tatár rabiga lerázása után, a 17—18. században alakult ki: lényege az, hogy a föld nem a paraszt, hanem a közület tulajdona, mely a földeket a családok számának arányában osztja szét s ez a felosztás meghatározott időközökben (3—15 év) ismétlődik. Igaz ugyan, hogy a kiosztott földeket az egyes családok individuálisan művelték, azonban az a tudat, hogy a legközelebbi osztásnál előreláthatóan mindenkinek más föld jut, azzal járt; hogy a paraszt igyekezett a birtokában lévő földet minél jobban kizsarolni. Ez volt a mir nagy hiányossága. Kétségtelen azonban, hogy részben azzal, hogy a földtulajdon közös volt, részben pedig azzal, hogy a mir mint egy társadalmi egység szerepelt, harmadik személyekkd szemben a jogi személyiségévd, befelé pedig a patriarchális család zsamoki fegyelmével a kollektivitás, az egymásrautaltság érzését rendkívül fejlesztette.

A miméi még sokkal régibb eredetű intézmény az artel, mely az újabb kutatók szerint sokszáz esztendő s múltra tekint vissza. Tulajdonképpen nem más, mint alkalmi társulás bizonyos meghatározott munka elvégzésére és így a mai termelő szövetkezetek primitív formájának tekinthető. Az orosz artelhez legjobban a magyar „bandák“ hasonlíthatók, melyek szintén bizonyos munka teljesítésére (aratás, kukoricatörés stb.) alakulnak.

Bár az orosz szövetkezeti mozgalomnak megvoltak a gazdasági előfeltételei, sőt a társadalom pszichológiai berendezése is kedvezett, a múlt században ennek ellenére sem tudott a gyermekcipőből kinőni. Ennek oka az volt, hogy a tizenkilencedik században az orosz uralom a szövetkezetekben a moderm eszmék úttörőjét látta és gyűlölte. Tagadhatatlan, hogy ennek volt is alapja, mert a szocialisták és szociálföradalmárok a szövetkezeti kérdést magukénak tekintették s így mind nagyobb számban vettek részt radikális elemek a szövetkezetek vezetésében. Ennek következménye volt, hogy a szövetkezeti mozgalmat állambiztonsági szempontból a kormányzat nem tartotta megbízhatónak és erős idegenkedéssel kezelte. Nagyot változott a helyzet az 1905 évi forradalom után megadott reformok, majd a háború következtében. A szövetkezeti mozgalom ettől kezdve rohamlépésben haladt előre és a kommunisták uralomrajutása idején már hatalmas, jól megalapozott szövetkezeti szervezetted találkozunk.

A gazdasági életnek a kommunista uralom alatt történt teljes átfurmálódása természetesen a szövetkezeti mozgalomra is nagy hatással volt. A mai Oroszország életében a szövetkezetek döntő tényezőkké váltak. Legnagyobbrészt ezek végzik a termelt javaknak a termelőtől a fogyasztóhoz való juttatását, működésük kihat az ipari és mezőgazdasági termelés minden ágára, szavuk van a munkafeltételek megállapításánál, sőt közvetve befolyást gyakorolnak a munkásosztály életére is.

Ennek folytán természetes, hogy a szövetkezeti mozgalom állandóan az érdeklődés középpontjában van. A sajtó folytonosan figyelemmel kíséri ezt a kérdést, a lapokban állandó szövetkezeti rovatok számolnak be az újabb eseményekről s a pártkongresszusokon, valamint a speciális konferenciákon szenvedélyes viták középpontjában áll a szövetkezetek tevékenysége.

A szovjet szövetkezeti politikája kettős irányú: teoretikus és praktikus. A teoretikus a kommunista szövetkezeti elméleteket alakította ki, a praktikus szövetkezeti politika azonban ezeket az elméleteket csak olyan mértékben alkalmazta, illetőleg sikkasztotta el, amint azt érdekei megkivánták és az általános politika így radikális vagy opportunista irányba hajtott különböző taktikázások következtében.

A bolsevisták uralomra jutása előtt a kommunisták szövetkezeti elméletei még nem voltak pontosan lefektetve, sőt még a kommunista pártnak 1920-ban megtartott IX. kongresszusán is bevallja egyik neves kommunista vezető, Mescserjakov, hogy a bolsevista kormányszatnak nem sikerült az új szövetkezeti elméletet pontosan körülími és véglegesen leszögezni az új szövetkezeti ideológia formuláit.

A kommunista szövetkezeti teória szálai Marxhoz vezetnek. Marx 1866-ban a genfi nemzetközi kongresszuson jelentette ki, hogy „a szövetkezet oly eszköz, mely hivatva van a jelenlegi, osztályellen-tétekre alapított társadalmi rendet átalakítani“. Szerinte a szövetkezet nagy fontossága az, hogy szemlélhetően bemutatja, hogy a jelenlegi társadalmi rend, mely a tőke erejével a munkásokat leigázza és ezeknek széles rétegeit egy kiváltságos kisebbség által kizsarolja, előnyösen helyettesíthető volna oly demokratikus rend-

szerrel, mely az egyenlő jogokat élvező termelők szövetkezetére van alapítva.

Az 1864-ben megjelent „Kommunista kiáltványában Marx azt írja, hogy „nem szabad lebecsülni az oly fontos gazdasági kísérletek jelentőségét, mint amilyenek a termelő és fogyasztási szövetkezetek“.

A „Das Kapital“ című művének (III. kötet) „a hitel szerepe a kapitalista termelési rendben“ című fejezetében hasonló megfigyeléseket tesz a fogyasztási és termelőszövetkezetekkel kapcsolatban. Végül a „Kommunista kiáltvány“-bán azt olvashatjuk, hogy bármilyen jól is legyen megalapozva egy szövetkezet teoretikusan, a praxisban még sem fogja megakadályozni a megkülönböztetett osztályok kiváltságainak fejlődését, mert nemcsak nem képes felszabadítani a tömegeket, de nem is bírja orvosolni megfelelő módon a nyomorukat. A teljes felszabadításhoz az szükséges, hogy a szövetkezetek államilag legyenek szervezve.

Az orosz kommunisták Marx tételeiből igyekeztek a szövetkezeti mozgalom elméletét megalkotni. A kommunisták elmélete a szövetkezeti mozgalom keletkezését úgy magyarázza, hogy a kapitalista társadalmi rendben a jövedelemelosztás igazságtalan: a tőkés osztály kizsákmányolja a többségben levő munkásosztályt, mely azonban a lehetőséghez képest védekezik és erre hathatós segítséget talál a szövetkezetekben. Szerintük a kommunizmus és a szövetkezetek végcélja hasonló: a nyereségnek kiküszöbölése és a munkásosztály kizsákmányolásának megakadályozása, ők tehát a szövetkezeti mozgalmat kisajátítják a munkásosztály részére. Ezért az osztályharc egyik legfontosabb tényezőjének tartják a szövetkezeteket. A kommunista állam tehát mint ilyeneket átveheti őket és a magánkereskedelem kizárásával az egész lakosságnak szükségleti cikkekkkel való ellátása rajtuk keresztül kell, hogy történjen.

Ezzel szemben a valóság az, hogy a szövetkezeti mozgalom a kapitalista gazdasági rend kinövéséi: a kartelek, trösztök s a túlzott és indokolatlan nyereségek ellen irányul. A szövetkezeti mozgalom a kapitalista világrendben keletkezett és fejlődött ki, kettejük sorsa tehát szorosan össze van kötve és a kapitalista világrend bukásával, a szövetkezeti mozgalomnak, mint fölösleges intézménynek szintén buknia kell.

Nem kétséges, hogy az orosz kommunisták is csak átmenetileg akarták fenntartani a szövetkezeteket.

A kommunisták azonban akkor, midőn a szövetkezeteket az osztályharc egyik eszközeként állítják be, figyelmen kívül hagyják azt, hogy Marx elméleteiben sokkal kevesebbet mond, mint amennyit ők hirdetnek. Marx csak a tőkét és a munkát, tehát a munkaadót és a munkást állítja egymással szembe és nem beszél a kereskedő és fogyasztó közötti harcról. A tőke és munka közti ellentét eredményezi az osztályharcot, míg a szövetkezeteknél ilyen jelleget nem találunk, sőt általános árszabályozó működésük nagyban elősegíti a kereskedő és fogyasztó békés együttműködését. Tagadhatatlan, hogy a laikust könnyen tévedésbe ejtheti az a látszólagos hasonlóság, mely a marxizmus és a szövetkezetek végcéljában mutatkozik, mindkettő ugyanis a nyereség kiküszöbölésére törekszik. Marx azonban „értéktöbblet“ elméletében

csakis a munka kizsákmányolása által elért nyereség eltörléséről beszél: ehhez pedig a szövetkezeteknek semmi közük nincs, mert a kereskedelem által elért nyereség egyáltalán nem hasonlítható a munka kizsákmányolása által elért nyereséghez, ha ezt a fogalmat egyáltalában elfogadjuk.

Rendkívül érdekes figyelemmel kísérni, hogy az orosz politika a szovjet gazdasági életének különböző szakaiban hogyan kezelte az orosz szövetkezeti mozgalmat.

Kezdetben a kommunista elméletnek megfelelően az államnak érdeke volt az államosított szövetkezeteket fenntartani. A kommunizmus diadalának eredményeként a hatalom a munkásság kezébe ment át. A magántulajdont eltörölték, ami azt jelentette, hogy a kereskedelem, mely a gazdasági élet artériája, szintén kikapcsolódott. A jól megalapozott szövetkezeti szervezetre azért volt szükség, mert a > közellátást valamiképpen meg kellett oldani s erre a feladatra kiválóan alkalmasak voltak a fogyasztási szövetkezetek.

Természetesen a kommunista állam nemcsak igénybevette és felhasználta a szövetkezetek kiterjedt organizációját, jó hírnevét, tekintélyes vagyonát, alkalmazottaiknak szakértelmét, hanem igyekezett az egész országos szervezetet a maga meggyőződésével, szellemével eltölteni. Igyekezett az orosz szövetkezeti mozgalmat „jó kommunis-távvá” tenni. Ez persze nem tartozott a könnyebb feladatok közé.

A szovjet uralmának első idejében opportunistá politikát folytatott a szövetkezetekkel szemben, függetlenségüket meghagyta, azonban fokozatosan igyekezett befolyását a vezetésben érvényesíteni, míg 1919-ben teljesen államosította is őket. 1921-ben az újabb gazdasági politikára való átmenet után kénytelen volt ismét konciliánsabb eljárást tanúsítani a szövetkezetekkel szemben.

A viszonyok relatív konszolidációja, főleg pedig a részleges szabadkereskedelemre és az államkapitalizmusra való átmenet után a szovjet minden erővel a szövetkezeti mozgalom erősítésén fáradozott s ennek igen mélyen fekvő okai voltak.

Köztudomású, hogy Oroszországban ma csak két osztály van: a városi munkásság és a falusi parasztság, melyek között nagy, áthidalhatatlan világnézeti különbségek vannak s a tények megmutatták, hogy ezt a 120 millió muzsikot nem lehet jelszavakkal és a munkásság egy részénél bevált propagandával meggyőzni és a kommunizmus szolgálatába állítani. A falusi szovjetek erre nem voltak alkalmasak, mert itt domináló szerep jutott a falusi földnélküliek és napszámosok tanácsának. A muzsik épp oly gögös lévén, mint a világ minden más parasztja, végtelenül megveti a nálánál szegényebbeket és szóba sem áll velük, nemhogy hozzájuk igazodjon. Ezek tehát nem voltak alkalmasak a falu és a város közötti antagonizmus megszüntetésére. Erre a célra a falusi szövetkezeteket szemelték ki, melyeknek szinte észrevétlenül kellett a kommunista propagandát terjeszteni. A szövetkezetekkel szemben a paraszt bizalmatlansága lecsökkent a minimumra, mert a mir évszázados uralma fogékonyá tette egész lényüket a szövetkezeti eszme iránt. A szövetkezetek szociális tevékenységük folytán már régebben megnyerték a muzsik bizalmát, az anya- és csecsemősarkok, fel-

olvasások, mozgófényképelőadások sok hívet szereztek a szövetségi mozgalomnak. A szovjetszövetkezetek azonban sohasem mulasztották el, hogy céljuknak megfelelően a kommunista tanokat ne terjesszék. Midőn tehát az orosz szövetségi mozgalomban tapasztalható nagy fejlődést látjuk, ne felejtszünk el arról, hogy ez a fejlődés nem más, mint a kommunista tanoknak a vidékre való átplántálására alakított szervezet terjeszkedése. Az álszövetkezetek révén szeretné a szovjet a vidék szűztalaját átgýúmi. A teória szerint, hogy ezt a célt elérhessék, jóval olcsóbbaknak kellene lenniök, mint a magánkereskedelem. Hogy ezt azonban nagy általánosságban nem sikerült elérniök, ennek oka az államkapitalizmus, mely a szocializált állami ipar csődjét jelenti.

A városi szövetségezeteknek célja a magánkereskedelem letörése volt. Jóllehet az újabb gazdasági politikára való átmenet után a szovjet kénytelen-kelletlen szabaddá tette a kereskedelmet, azért sohasem szűnt meg, bár közvetett módon rejtett fegyverekkel, harcolni az individuális kereskedelem ellen. Tehát a városokban is az volt a szövetségezetek legfontosabb célja, hogy a szovjetet bizonyos céljai elérésében támogassák.

A kommunista uralom fennállásának tízéves évfordulója alkalmából Ljubimov, a Centroszójuz elnöke az Economicseszkája Zsizin hasábjain hosszasan igyekszik a nagy számok segítségével kimutatni az orosz szövetségi mozgalom nagy fejlődését. Kénytelen azonban mégis bevallani, hogy a parasztgazdaságoknak csak 38%-a, a munkásságnak pedig 63%-a van szövetségezetileg megszervezve. Majd később így ír: „A szövetségi szervezet Szovjet-Oroszországban nehézkes és bürokratikus. A kereskedelmi tevékenységnél felhasznált munkaerő és az áruközvetítési folyamat túlságosan drága. Igen fontos kérdések, mint a munkásságnak mezőgazdasági termékekkel való ellátása és a nyilvános étkezőhelyek felállításának kérdése, még mindig megoldatlanok. Ezen a téren még mindig a magánkereskedő uralja a helyzetet. A parasztságot és a munkásságot nem elegendő mértékben vonták be a szövetségi mozgalomba és csak elenyészően kis mértékben járul hozzá anyagi eszközökkel. Be kell vallanunk, hogy eddig keveset tettünk abban az irányban, hogy a nagy tömegek képességeit a szövetségi mozgalom kiépítésének munkájába beállítsuk/* (Konsumgenossenschaftliche Rundschau 1927, XII. 3.)

Ha ezen önvallomáshoz hozzáfűzzük Kurszkij igazságügyi népbiztos nyilatkozatát, aki kijelentette, hogy az 1925 év első hat hónapjában 32 kormányzóságban 11.526 szövetségi elöljárót helyeztek vád alá sikkasztás miatt s a sikkasztott összegek a 7 millió rubelt, vagyis az üzletrésztőke 75%-át meghaladták, eléggé tiszta képet alkothatunk a szovjetszövetkezeteknél uralkodó morális viszonyokról is.

Ami most már a mozgalom szervezetét illeti, kétségtelen, hogy Szovjet-Oroszország fogyasztási szövetségezeteinek szervezete teljesen különbözik más államok szövetségi organizációjától. A szervezet alapelve a tökéletes centralizáció, melynek központja, a Centroszójuz, Moszkvában van. Ide fiit össze minden szál. A Centroszójuz teljesen állami szervnek tekinthető, így egész Szovjet-Oroszország szövetségi mozgalma szintén egyik fajtája az állami organizációnak.

A Centroszójú csak a fogyasztási szövetkezeteket egyesítette magában, ugyanilyen centralizációt látunk azonban az egyéb szövetkezeteknél is. A mezőgazdasági szövetkezetek eleinte a Szelszkoszójú keretein belül helyezkedtek el, később azonban különböző érdekek és művelési ágak szerint innen kiváltak és önálló központokká alakultak át. összesen 13 ilyen szövetkezeti központ alakult. 1926-ban ezeket a Mezőgazdasági Szövetkezetek Központi Szövetsége néven egyesítették. Az egyes központok autonómiája azonban továbbra is megmaradt.

A kommunista kormányzatot a szövetkezetek központosításának keresztülvitelénél az a cél vezette, hogy ezt a számukra igen fontos organizációt mennél jobban a kezükbe tarthassák. Az egyes központok vezetőségét látszólag választás útján töltik ugyan be, a valóságban azonban kivétel nélkül a Népbiztosok Tanácsa által összeállított hivatalos lajstromon szereplőket választják meg. A választásra ugyanis csak a kommunista párt tagjai jogosultak, ezeknek pedig kötelességük vakon és kritika nélkül elfogadni a párt vezetőségének határozatát.

Bármennyire hangoztatják tehát a kommunista kiküldöttek a Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség kongresszusain azt, hogy a szovjet-szövetkezetek és a nyugati szövetkezetek között nincs különbség, az előbb elmondottakból világosan kitűnik, hogy itt egy álszövetkezeti szervezetről van szó, mely semmi esetre sem vonható egyforma elbírálás alá a rochdalei szövetkezeti eszme alapján felépített szövetkezetekkel.

A speciális célú mezőgazdasági szövetkezetek, melyek tulajdonképpen termelőszövetkezetek és a kifejezetten termelőszövetkezetek azonban már közelebb állanak a nyugati szövetkezetekhez. Hiányzik azonban ezeknél is egy lényeges kellék, a szövetkezeti jelleg *conditio sine qua non*-ja, a függetlensége. A központosított szervezet útján itt a kommunista befolyás érvényesül és a szovjetállam gondoskodik, hogy itt is megtalálja a propaganda módját.

A szovjetszövetkezetek finánciális helyzete sem mondható a legrózsásabbnak. A domináló idegen tőke és saját tőkéiknek aránya nagyon rossz. Ez is bizonyítja, hogy az orosz szövetkezeti mozgalom ingatag talajon épült és kis rázkódás elég ahhoz, hogy ez a kártyavár halomra dőljön. Ezt a rázkódást minden valószínűség szerint az elkövetkezendő rezsiváltozás fogja előidézni. Ha oly rendszer kerül Oroszországban uralomra, mely a szövetkezeteket nem állami propagandaszervnek fogja tekinteni, tehát nem lesz hajlandó a maihoz hasonló hatalmas összegeket juttatni támogatásukra, a szövetkezetek bukása a szükséges tőke hiánya miatt feltétlenül be fog következni. Az is remélhető azonban, hogy normális gazdasági viszonyok között a szovjetszövetkezetek romjain egészséges szövetkezeti mozgalom fog felépülni, mely rohamos fejlődésre számíthat.

GRÓF TELEKI ISTVÁN.